

EL TESTAMENT DE SIBIL·LA DE BERGA

Maria Dolors Santandreu

La mort a l'Edat Mitjana

El món dels morts és un fidel reflex del dels vius. És per això que, amb el pas dels segles, el canvi de les mentalitats ha comportat modificacions remarcables en tot el que fa referència a la mort, des del concepte que d'ella se'n té, fins als rituals funeraris.

El coneixement d'aquests aspectes s'integra en el que s'anomena la Història de les Mentalitats, que constitueix una de les tendències historiogràfiques més en voga actualment.

Pionera en aquest camp és la historiografia francesa, que ha dedicat importants estudis al tema de la mort, entre els quals destaquem els treballs de Philippe Ariès, que ens han servit per fer aquest article.

Fet aquest preàmbul, comencem per veure quin és el concepte que es té de la mort a l'Edat Mitjana.

A l'Edat Mitjana *«l'hora de la mort és la d'un torneig que es desenvolupa a la cambra mortuòria o més aviat al llit de l'agonia (no es mor adequadament si no és al llit; la més temuda és la mort súbita, imprevista, no preparada). Davant els jutges, un defensor, l'àngel de la guarda, planta cara als dimonis que hi ha fora. L'ànima de l'agonitzant és l'aposta del combat. L'escamot del mal fa servir una estratagema per triomfar: continuament llencen esquers, fan brillar tot el que l'agonitzant ha desitjat tota la seva vida, doncs és el que convé fer a l'hora del traspàs, rememorar les concupiscències que en altres temps l'han fet caure, no per lamentar-les sinó per maleir-les, per desfer-se d'elles per sempre. Vet aquí la visió temptadora de tot el que el pecador ha tingut a les seves mans, ha volgut guardar: el poder, l'or, totes les irrisòries riqueses que no s'emporta i, evidentment, la dona. El bon cristià rebutja tot això, proclamant la vanitat de les coses peribles. Morir és predicar. Per això, hom ha de morir en públic,*

per donar a tots aquells que encara estan vius una lliçó de renúncia (...).

Però, i el cos? aquest cos tan «saborós i tendre» del qual tant ens ha agradat disfrutar? El cristianisme que revela l'art quan es secularitza s'ordena entorn d'aquesta qüestió primària: Què passa amb el cos dels difunts? la religió del poble és, de natural, funerària. La mort és trànsit. Sobre el terra queda un objecte: el cadàver. Al seu voltant ha de celebrar-se un fastuós cerimonial. El costum imposa una última festa, com pel casament, com per l'entrada dels prínceps a les ciutats, acumulant els honors entorn d'un heroi, el difunt. Les seves despulles són engalanades, empolainades, embalsamades si s'és molt ric, llargament exposades, conduïdes per un següent d'amics, confreres i pobres fins a la seva última morada» (1).

Pel que fa referència als rituals funeraris, en l'actualitat, i gràcies a estudis interdisciplinaris (arqueologia, documentació, iconografia, etc.) comencem a conèixer quins eren els costums relatius a la mort que trobem a Catalunya durant l'Edat Mitjana (2).

Aquests costums es refereixen fonamentalment a tres aspectes: la preparació del cadàver (rentat, vestimenta, exposició, trasllat a la sepultura, etc.), l'acte de l'enterrament (missa de funeral, introducció del cadàver a la tomba, àpat funerari, etc.) i les pregàries exequials (3).

Una vegada el cadàver del difunt quedava dipositat a la tomba ja només restava intercedir per la seva ànima. En els testaments, a partir dels s. XI i XII, es generalitzen les referències a les pregàries exequials. El testador es preocupa de deixar establerts misses i aniversaris. En certa manera podríem dir que s'assegura que els vius el recordin i que preguin per ell. Igualment, per refermar aquest record i per fer l'última ostentació de poder, els homes de la Baixa Edat Mitjana procuraran construir-se la mi-

llor tomba. Segons Georges Duby: *«la principal obra d'art del s. XIV no és la catedral; més que el palau és la tomba (...). Aquests monuments són fets a la mesura de cada fortuna. No hi ha igualtat en la tomba: la societat dels morts està tan compartimentada com la dels vius, jerarquitzada, la humanitat passà al més enllà tal com és, amb els seus graus, les seves dignitats i els seus oficis» (4).*

La funció del testament a l'Edat Mitjana

Segons Philippe Ariès el testament, al llarg de la seva història, ha tingut dues funcions. Des dels seus inicis en època romana fins al s. XII i del s. XVIII fins als nostres dies, el testament és considerat un acte de dret privat destinat a regular la transmissió de béns. En el període que va del s. XII al XVIII el testament es converteix en un acte religiós, imposat per l'església. *«Considerat com un sacramental, com l'aigua beneïda, l'Església va imposar el seu ús, el va fer obligatori sota pena d'excomunió: el que moria intestat no podia ser enterrat, en principi, ni a l'església ni al cementiri. El redactor, el conservador dels testaments era tant el clergue com el notari. Només a partir del s. XVI va prevaler definitivament el notari: durant molt temps els afers testamentaris varen dependre dels tribunals eclesiàstics.*

Per tant, al final de la seva vida el fidel confessa la seva fe, reconeix els seus pecats i els redimeix en un acte públic, escrit ad pias causas. Recíprocament, l'Església, per l'obligació del testament, controla la reconciliació del pecador, i pren de la seva herència un delme del mort, que alimenta a la vegada la seva riquesa material i el seu tresor espiritual.

Per això el testament, fins a mitjans del s. XVIII com a mínim, comprèn dues parts igualment importants: primer les clàusules pietoses, i, després, la repartició de l'herència» (5).

H. 10 de
 Manera
 Saco H.
 1.º 198.

No 0762
 Num. 762.

*Quatenus nullus in carne positus mortem
 evadere potest. Feo in Dei nomine. Ego Sibilla
 de Berga, plene senio et memoria integritate
 meum testamentum, in quo eligo manuum
 sores meas, videlicet, dominum Bernardum Ca-
 nenicum Episcopus, et Pauceraundum de Pinis,
 Pauceraundum Duno, et Pontium de Sancia
 et Guillelmum de Boixadors, qui ego rogavi et
 meo ut faciunt sequi sicut inferius ordinavi.*

Fragment del testament de Sibil·la de Berga.

ARXIU

Comprovem aquests extrems en un testament de l'època.

El testament de Sibil·la de Berga

Sibil·la de Berga era filla de Pere de Berga i de la seva muller Estefania. Ambdós personatges varen ser objecte de l'atenció del trobador Guillem de Berguedà. Contra Pere de Berga, anomenat en les seves poesies «*Mon Sogre*», Guillem de Berguedà va dirigir insults, mentre que a Estefania, que anomenava «*Ma Sogra*», dedica expressions delicades i amoroses. Un bon exemple d'això és la coneguda rima: «*Em lliuro a vós, bona dama de Berga: / vós sou or pur, i el vostre marit merga*» (6).

Pere de Berga, el pare de la nostra Sibil·la, apareix documentat entre 1162 i 1198, any en què sabem que ja era mort. La seva muller Estefania sembla que ja era morta el 1182 (7).

Pere de Berga era feudatari del rei per la fortalesa de Berga i pels castells de Figols, Peguera, Vallmany i Blancafort.

Del matrimoni de Pere de Berga i Estefania en naixeran almenys dos fills, Pere i Sibil·la.

Sibil·la es casarà pels volts de l'any 1180 amb Arnau de Saga, membre de la família cerdana que posseïa el senyoriu de la població i de la contrada d'aquest nom.

La documentació ens dona referències de diverses actuacions del matrimoni. Així, el dia 16 d'agost de 1181, Arnau de Saga, juntament amb la seva mare

Matília i la seva muller Sibil·la, concedia per 60 sous al monestir de Santes Creus les pastures del port de Madras, a la Cerdanya. El 14 d'abril de 1198 Arnau de Saga i la seva muller Sibil·la, juntament amb els seus fills Bertran, Saura, Berenguera i Arnau, donaven al monestir de Poblet el Port de Peguera per a pastures dels seus ramats (8).

El dia 21 de juny de 1238 Sibil·la de Berga fa testament (9).

L'encapçalament del seu testament és una fórmula usual en l'època medieval «*Quatenus nullus in carne positus mortem evadere potest*». Sibil·la no ens explica el motiu concret que l'impulsa a redactar les seves darreres voluntats, però podem endevinar-ho: l'avançada edat. Prenent les dades biogràfiques que d'ella coneixem, podem admetre com a data del seu naixement els volts de 1165, per tant, el 1238 tindria uns 70 anys, edat més que considerable donada l'esperança de vida de l'època.

La primera cosa que fa Sibil·la en el seu testament és nomenar els marmessors. Els marmessors eren les persones que el testador designava per tal que tinguessin cura de complir i executar la seva darrera voluntat. La importància social del testador pot mesurar-se pels marmessors que nomena. En el nostre cas Sibil·la de Berga nomena com a marmessors Bernat, bisbe d'Elna (més endavant del testament ens dirà que és fill seu), Galceran de Pinós, Galceran d'Urtx, Ponç de Sta. Fe i Guillem de Boixadors. Coneixem bé alguns d'a-

quests personatges, ja que són nobles berguedans o relacionats amb el Berguedà. Sembla que podem identificar Galceran de Pinós amb Galceran III, senyor dels castells de Pinós, Vallmanya, Gósol, Saldes i Josa, entre altres, personatge que trobem documentat entre 1233 i 1277 (10).

Galceran d'Urtx podria identificar-se amb Galceran II, senyor d'Urtx, de la vall de Toses i dels llocs i castells de Vià, Bulatnera, Bar, Dòrria, Tuir i Aristot, entre altres. Galceran II es casà amb Blanca de Mataplana, hereva de la baronia d'aquest nom, i s'intitularen barons de Mataplana, senyoriu que comprenia les terres de Mongrony, Mataplana, Castellar de N'Hug, la vall de Lillet, les parròquies i agregats de Brocà i Saus, St. Vicenç de Rus i Maïans, Sta. Cecília de Riutort, St. Jaume de Frontanyà, Palomera i Aranyonet (11).

El cognom Boixadors apareix en la documentació relacionat amb els Pinós, però no hem pogut identificar Guillem de Boixadors, ni tampoc Ponç de Sta. Fe.

A continuació, Sibil·la de Berga estableix una llarga i detallada llista de llegats a esglésies i cases religioses. Majoritàriament són esglésies situades al Berguedà i a la Cerdanya, d'on provenien ella i el seu marit, però també fa deixes a alguna església o monestir de fora d'aquestes contrades.

Les deixes que fa al Berguedà són: Sta. Eulàlia de Berga (10 sous), al capítol

Sibil·la de Berga feu deixes a moltes esglésies, per exemple a Sta. Cecília de Figols. LUIGI

d'aquesta església (10 sous), a cadascun dels preveres d'aquesta església (3 sous), a l'hospital de Berga (els delmes dels masos de «Feraluo» i de «Merli»), Sta. maria Magdalena de Berga (una somada de vi), St. Elies (el delme del blat), St. Vicenç de Merola (una aimina d'ordi), St. Salvador de Monterrot (12 diners), Sta. Maria de Vilosiu (5 sous), Sta. Margarida de Vilosiu (3 sous), Sta. Cecília de Figols (3 sous) i Sta. Maria de l'Antiguitat (3 sous) (12).

Les deixes que fa a la Cerdanya són: Sta. Eugènia de Saga (5 sous), St. Joan de Saga (3 sous), Sta. Maria de Talló (5 sous), Sta. Maria de Quadres (2 sous), St. Martí d'Arànsér (5 sous), Sta. Llogaia (2 sous), St. Andreu d'Aristot (2 sous), St. Jaume de Toloriu (2 sous), Sta. Coloma d'Arsèguel (2 sous) i St. Marcel de Bor (12 diners).

Altres deixes són: St. Serni de Tavèrnoles (10 sous), Sta. Maria de la Seu d'Urgell (5 modis de sègol) i Sta. Maria de Montserrat (2 sestres d'ordi).

Juntament amb les deixes, vol que cremin llànties davant de l'altar. En el cas de Sta. Eulàlia de Berga, Sta. Magdalena de Berga i St. Elies, la llàntia ha de cremar sempre, i en el cas de St. Vicenç de Merola, només per Quaresma.

Sibil·la de Berga, s'ocupa, a continuació, del lloc de la seva sepultura, respecte de la qual fa les següents precisions: – Si mor seglar (13), vol ser enterrada al monestir de Sta. Maria de Ripoll, i deixa a dit monestir el mas «Marnagals» i 100 sous melgoresos per obres. En aquest cas, deixa el senyoriu de vila Felet (al sud-est del terme de Berga) a Berenguer de Sta. Fe i vol que aquesta doni 100 sous melgoresos a Sta. Maria de Bonrepòs (14).

– Si professa en un monestir, aquest serà el seu lloc d'enterrament i hi deixa l'honor de vila Felet (15).

Després d'aquestes clàusules pietoses, Sibil·la reparteix la seva quantiosa herència. Els dos principals hereus seran Pere de Berga i Arnau de Saga.

El testament no explica la relació de parentiu de Sibil·la i Pere de Berga. Creiem que podria tractar-se d'un seu nebot, però deixarem ara de banda els aspectes familiars dels Berga que estudiarem en un proper article en el qual procurarem provar documentadament aquesta hipòtesi de treball.

Sibil·la deixa en el seu testament a Pere de Berga: el palau de Berga, les dues terceres parts dels drets que perce-

La noblesa local escollia els grans monestirs per enterrar-se. Sepulcre dels Pinós conservat al monestir de Stes. Creus.

RAMON VILADÉS

ben d'aquest senyoriu (censos, usatges, mercat, vendes, compres, etc.), els castells de Blancafort i Peguera, la parròquia de Vilosiu, les civades de Vallcebre i les civades i l'ordi de St. Sadurní de Custòdia, els feus de Merlès, Montelar i l'Espunyola, amb totes les bèsties d'host i les cavalleries i les bèsties d'host de Peguera.

Al seu fill Arnau de Saga, Sibil·la deixa: la tercera part restant dels drets que es percebien en el senyoriu de Berga, el podi (podium) de «Curbia» i l'autorització per construir-hi edificacions, els masos de «Riparia», de Berenguer de Portolil, de Pere Bertran de Collo, de Pere de Collo Panner, de Berenguer de Sorripis i el de Ramona Serra, la vinya de «Guarnafre», el castell de Figols, les parròquies de Sta. Cecília de Figols i St. Ciprià, la parròquia i la roca de Merola, les civades de Sta. Maria de la Baells, la parròquia de Castellar, les possessions i els drets que tenia a Casserres i a l'Antiguitat (d'aquestes reserva els masos de «Berenguer Rubeo» i d'«Arnau Fag» que deixa a la seva filla Elisenda de Portella) i els feus de «Solanlareg» i «Cheralbs» amb les bèsties d'host.

A part d'aquests llegats als que són els seus dos hereus principals, Pere de Berga i Arnau de Saga, Sibil·la deixa 400 sous melgoresos a Berenguer de Bescaran i al seu fill Ramon, i 3000 sous melgoresos perquè els marmessors paguin els seus deutes.

Finalment Sibil·la de Berga fa tota una sèrie de recomanacions per tal de

preservar l'herència del seu fill Arnau de Saga. En primer lloc mana i demana a Pere de Berga i als seus homes fidels de Berga que si algú injuriés Arnau de Saga o li prengués els drets que li havia deixat en testament sortissin en defensa seva. A continuació, demana al rei Jaume, del qual es reconeix serva fidel, tal com ho varen ser els seus avantpassats, que vetlli perquè es compleixin les seves últimes voluntats, i determina que si Pere de Berga no acceptés el testament, la seva part passi al rei.

Tanquen el testament les signatures de Sibil·la, dels marmessors, dels testimonis i del prevere Berenguer que escriu el document.

A manera de conclusió podem dir que ens trobem davant el testament d'una noble dama berguedana del s. XIII amb una considerable herència. A través del seu testament, Sibil·la se'ns presenta com una dona amb moltes possessions territorials que, veient acostar-se l'hora de la seva mort, es prepara i redacta les seves últimes voluntats amb gran minuciositat i detall.

En el seu testament hi veiem clarament exemplificades les parts característiques d'un testament medieval, tal com ens ha explicat Philippe Ariès: una primera part dedicada a les deixes pietoses i una segona part de repartiment dels béns.

Distribueix deixes entre esglésies i cases religioses del Berguedà i de la Cerdanya, principalment, donant testimoni de les seves arrels berguedanes i cerda-

nes, les primeres per naixement, les segones per matrimoni. Disposa la seva sepultura tenint en compte les condicions en què transcorreran els últims anys de la seva vida, sigui continuant com a seglar sigui professant en un monestir. Sibil·la reparteix els seus quantiosos bens entre Pere de Berga, segurament descendent del seu germà, i Arnau de Saga, fill del seu matrimoni amb el noble Arnau de Saga, que no apareix citat en el document i que podem suposar que ja era mort quan ella fa testament. Igualment, Sibil·la també es recorda de dos fills seus, segurament els únics vius el 1238, Bernat, bisbe d'Elna, a qui nomena marmessor i Elisenda de Portella, a la qual deixa dos masos. Sibil·la també vol que siguin pagats els seus deutes, a tal fi deixa una important quantitat, 3000 sous. I finalment, les últimes precaucions. S'encomana al rei Jaume I i li demana que vetlli perquè es compleixin les seves voluntats. En les seves paraules sembla traslluir-hi un temor al fet que Pere de Berga no respecti el testament. No sabem per què.

Sibil·la també fa un llegat als historiadors del futur: un conjunt d'interrogants sobre l'arbre genealògic dels Berga, interrogants que intentarem explicar en un proper article.

NOTES

1. DUBY, Georges. *Europa en la Edad Media. Arte románico, arte gótico*, Ed. Blume, Barcelona, 1981, p. 247-249.
2. Vegeu RIU, Manuel. «Algunes costums funeraris de l'Edat Mitjana» dins *Necropolis i sepultures medievals a Catalunya*. Acta Mediaevalia, Annex 1, Departament d'Història Medieval, Institut d'Història Medieval, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1982, p. 29-57. I també TO i FIGUERAS, Lluís: «Evolució dels ritus funeraris a Catalunya a través dels testaments (s. X-XII)» dins *Lambard, estudios d'art medieval*. Amics de l'art romànic, Institut d'Estudis Catalans, Vol. III, Barcelona, 1987, p. 75-96.
3. Per a una anàlisi detallada dels ritus funeraris a l'Edat Mitjana a Catalunya vegeu en aquest mateix número de L'EROL l'article de Serra, Rosa: «La mort a l'Edat Mitjana».
4. DUBY, Georges. Op. cit., p. 249-252.
5. ARIES, Philippe. *El hombre ante la muerte*, Ed. Taurus, Col·lecció Taurus Humanidades, Barcelona, 1992, p. 161.
6. Per conèixer les poesies de Guillem de Berguedà que tenen com a protagonistes

Pere de Berga i Estefania podeu veure FORNER, Climent. *Guillem de Berguedà i altres trobadors. Obra poètica*, Edicions de l'Albí, Biblioteca escriptors del Berguedà, núm. 2, Berga, 1986.

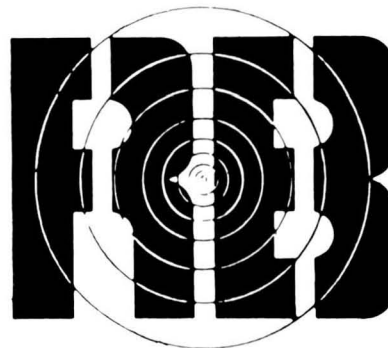
7. RIQUER, Martí de. Guillem de Berguedà, I, Abadia de Poblet, 1971, p. 44-55.
8. PLADEVALL, Antoni. Sibil·la de Saga, Barcelona, 1973, p. 9-13.
9. ACA. Cancelleria, Jaume I, Perg. Núm 762.
10. SERRA i VILARÓ, Joan. *Les Baronies de Pinós i Mataplana*, I, Ed. Balmes, Barcelona, 1930, p. 94-107.
11. SERRA ROTÉS, Rosa. «La Baronia de Mataplana i Castellar de N'Hug», a L'EROL, núm. 37, Berga, 1992.
12. Entre les esglésies del Berguedà hi ha citades St. Miquel del Pont i St. Andreu de Ma(...), que no hem sabut identificar.
13. Una pràctica extesa a l'Edat Mitjana era abandonar tots els béns i entrar en un monestir per morir-hi. D'acord amb la mentalitat de l'època, amb aquest gest el fidel que veia propera la mort s'assegurava la salvació eterna, renunciant als seus béns temporals. Veure ARIÉS. Op. cit., p. 163.
14. Creiem que podem identificar aquest monestir amb el de monges cistercen-

ques d'aquest nom, situat sota el cingle de la Falconera (Morera de Montserrat, Priorat) i que fou fundat el 1215 com a filial de Vallbona de les Monges. La relació de Sibil·la de Berga amb aquest monestir podia venir per mitjà del de Valldaura, també de monges cistercenques i fundat pels Portella, família a la qual pel seu casament pertanyia Elisenda, filla de Sibil·la. També podríem identificar Sta. Maria de Bonrepòs, amb un antic priorat premostratenc depenent de Bellpuig de les Avellanès i situat a la serra de Bonrepòs, contrafort del Montsec i continuació de la serra de Comiols.

15. És interessant l'explicació que dona quan parla d'aquest lloc. Sibil·la diu que Vila Felet va ser comprat pel seu pare, Pere de Berga, al senyor de Peguera. Amb això fa referència a la venda que el 1190 varen fer els Peguera als Berga de l'honor de Berga, que incloïa diferents llocs i, entre ells, Vila Felet. El document original d'aquesta venda es conserva a ACA. Cancelleria. Pergamins d'Alfons I, núm. 564.

M. Dolors Santandreu

RÀDIO BERGA

F.M. 95.7

